

KURTULUŞ SAVAŞI DÖNEMİNDE EĞİTİM FAALİYETLERİ İÇERİSİNDE ÖĞRETMENLERİN DURUMU

Yrd.Doç.Dr. Betül ASLAN*

GİRİŞ

Öğretmen, eğitim sisteminin bir parçası hatta bu sistemin en önemli ve vazgeçilmez bir unsurudur. Eğitim teşkilatının temel görevlerinden birincisi olan çocukların eğitim ve öğretimi işi, bu görevi yerine getirecek olan öğretmenlerin iyi bir şekilde yetiştirilmesi ve beklenen görevi en iyi şekilde yerine getirebileceği uygun ortamın sağlanması ile mümkündür. Bunun için Eğitimin bütün unsurları da dahil olmak üzere özellikle öğretmen unsuru ile ilgili sorunların her dönem içerisinde tartışılıp, çözüme kavuşturulması gerekmektedir.

Türkiye’de öğretmen yetiştiren okulların ilk olarak Osmanlı Devleti’nin gerileme döneminde ciddiyetle ele alınması ve Cumhuriyetin ilk yılları haricinde eğitimin ve özellikle öğretmenin öneminin özel günlerde hatırlanması ve sadece sözlerde kalması bu konuda çok da önemli aşamalar kaydedilmediğini göstermektedir.

Milletlerin içinde buldukları şartlar ve ekonomik sorunlar devletin bütün kurumlarında olduğu gibi elbette ki eğitim kurumları üzerinde de olumsuz etkiler bırakır.Yakın tarihinin önemli bir bölümünü savaşlar ve bağımsızlığını korumak için mücadeleyle geçiren Türk toplumu uzun süre bu olumsuz şartların etkisi altında kalmıştır. Balkan ve I. Dünya Savaşları Türk toplumu için büyük felaketselere sebep olmuş, eğitim alanında ise bunun etkileri iyi öğrenim görmüş ve yetişmiş genç öğretmen neslinin büyük kayıplar vermesi sonucunu doğurmuştur. Bu savaşların hemen akabinde Milli Kurtuluş Hareketi’nin başlaması, savaşın eğitim üzerindeki olumsuz etkisinin devam etmesine sebep olmuşsa da, düşmana karşı mücadele verilen bu dönemde gerek Mustafa Kemal Paşa ve gerekse TBMM üyelerinin öğretmenler ve eğitim sorunlarını ihmal etmeyip, imkânlar ölçüsünde çözüm arayışlarına gittikleri görülmektedir. O dönemin koşulları içerisinde amaçlanan hedefleri Mustafa Kemal Paşa’nın, 16-21 Temmuz 1921 tarihleri arasında toplanan Maarif Kongresi’nde söylemiş olduğu şu sözler çok iyi ifade etmektedir: “...güçlerimizin kaynaklarını, ulusal sınırlarımız içindeki yurt parçalarına yayılmış olan düşmanlara karşı kullanmak zorunda olduğumuz için, eğitim işlerimize ayırdığımız, gelecekteki ulusal eğitimimizin dayanacağı temeli atmaya yetmez. Genç de, geniş ve yeterli koşullara ve araçlara kavuşuncaya değin geçecek savaş günlerinde de tam bir dikkat ve özenle işlenip çizilmiş bir ulusal eğitim programı yapmak ve eldeki

* Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

eğitim örgütlerimizi bugünden verimli bir çalışmaya yöneltecek ilkeleri hazırlamak için çalışmalıyız.”¹

Kurtuluş Savaşı yılları, ülkenin aydınlarını Anadolu halkının sorunları ile karşı karşıya getirmiştir. Aydınlar büyük güçlükler içerisinde bunalıp, son dayanaklarının halk olduğunu anlamış ve halkla aralarındaki ayrılığın farkına varmışlardır. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi Anadolu’yu “Bilinmeyen Ülke” olarak tanımlarken, yine dönemin mebuslarından Mustafa Bey “Meçhul ülke”nin durumunu şöyle ifade ediyordu²: “Benim livamın nüfusu yüz bin küsurdur. Burada aydın denebilecek iki kişi bile yoktur. Neden okulların tümünü İstanbul’a, Bursa’ya yaptılar da bizi eğitimden yoksun bıraktılar. Sen araba ile geziyorsun, ben yaya. Eğitimde de böyle. Buraların eğitimine başka gözle bakılıyor.”

İşte bu şartlar içerisinde Milli Mücadele dönemi Anadolu’da eğitim ve öğretimin geliştirilmeye çalışıldığı ve teşkilatlanma yapılmaya çabaladığı bir dönem olacaktır.

Bu çalışmada da Mondros Mütarekesi’nden sonra gelişen olaylar içerisinde başlatılan bağımsızlık mücadelesinde önemli rol oynayan ve savaşların toplum üzerindeki tahribatından en fazla etkilenen kesimlerinden biri olan öğretmenlerin, Türkiye Büyük Millet Meclisi dönemindeki ekonomik, sosyal durumları üzerinde durulacak, TBMM’nin Eğitimde ilk teşkilatlanma faaliyetleri ve öğretmen sorunlarına getirdiği çözümler ele alınacaktır.

A- EĞİTİMDE MİLLİ TEŞKİLATLANMA VE ÖĞRETMENLER

1. Maarif Vekâleti’nin Kuruluşu ve İlk Çalışmalar

23 Nisan 1920 Tarihinde TBMM kurulduktan sonra oluşturulan komisyonlar içerisinde, eğitim işlerini ve programlarını yürütecek, başkanlığını Hamdullah Suphi Bey’in yaptığı on iki kişilik bir Maarif İncümeni de oluşturulmuştu³. Bundan sonra Meclis, Hükümet kurma çalışmalarını tamamlanmış ve 2 Mayıs 1920 tarih ve 3 nolu kanunla 3-4 Mayıs 1920 günü on bir bakandan oluşan “İcra Vekilleri Heyeti” kurulmuştur⁴. Bu Vekâletlerden birisi de Maarif Vekâleti⁵ olup ilk Maarif Vekilliği’ne Rıza

¹ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, II, 5.Baskı, Ankara, 1989, s.19; II. Hüsnü Cıvıtlı, “İlköğretim”, *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, İstanbul, 1983, s.270; *Atatürk’ün Millî Eğitimimizle İlgili Düşünce ve Buyrukları*, Türk Dil Kurumu, Ankara, s.50.

² *Cumhurbaşkanları, Başbakanlar, Millî Eğitim Bakanlarının Millî Eğitim ile İlgili Söylev ve Demeçleri*, I, Ankara, 1946, s.204.

³ İhsan Güneş, *Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, İstanbul, 1997, s.235-236.

⁴ Yavuz Aslan, *TBMM Hükümeti’nin Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu (23 Nisan 1920-30 Ekim 1923)*, Ankara, 2001, s.60-64.

⁵ TBMM.Z.C., D.1.C.1, s.98-99,218; *Düstur*, 3.Tertip, C.I, Ankara, 1953, s.6; *Türkiye Büyük Millet Meclisi Kavanin Mecmuası*, D.1, C.1, Ankara, 1943, s.4.

Nur Bey seçilmiştir⁶. Böylece biri İstanbul'da ve giderek Anadolu'da etkisini yitirmeye başlayan Maarif-i Umumiye Nezareti diğeri Ankara'da Maarif Vekâleti olmak üzere iki idari teşkilat mevcut oluyordu.⁷

Maarif Vekâleti 4 Mayıs 1920'de üçer-beşer kişilik kadrolarla oluşturulmuş olan şu dairelerle işe başlamıştır: Ders Programı Heyeti, İlköğretim Müdürlüğü, Ortaöğretim Müdürlüğü, Türk Asar-ı Atıka Müdüriyeti, Sicil ve İstatistik Müdürlüğü⁸. Program Heyeti bir süre sonra "Telif ve Tercüme Dairesi" olarak yeniden düzenlenmiş, ayrıca yüksek öğretim, Teftiş Heyeti ve "Sicil"den ayrı, bağımsız bir İstatistik Dairesi kurulmuştur⁹. Merkez Örgütü ise; üç müfettişli bir denetim kurulu ve yedi kişilik bir Program Komisyonu ile tamamlanmıştır.

TBMM Hükümeti'nin Eğitim ile ilgili hazırlamış olduğu programsa özetle şöyle idi:

1-Çocuklarımıza vereceğimiz eğitimi milli ve dini bir duruma getirmek,

2-Çocuklarımızı; üretici duruma gelecek, kendilerine güvenen, iş kurabilen kişiler olarak yetiştirmek, okullarımızı ve eğitim kurumlarımızı bilimsel ve çağdaş temeller üzerinde yeniden düzenlemek,

3-Millî mizacımıza, tarihi, coğrafi ve sosyal özelliklerimize uygun yeni ve bilimsel ders kitapları hazırlamak, halkımızın dilinden Türkçe kelimeler toplayarak dilimizin bir sözlüğünü yapmak,

4-Doğunun ve Batının klasiklerini dilimize çevirmek,

⁶ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre:I, C.1, İkinci Baskı, (TBMM yay), Ankara, 1940-1960, s.202-203. Birinci Dönem TBMM'inde (1920-1923) görev yapan Maarif Vekilleri şunlardır:

1- Rıza Nur Bey (Sinop): 4. 5. 1920

2- Hamdullah Suphi Bey (Antalya): 16. 12. 1920,

3- Hamdullah Suphi Bey: 19. 5. 1921 (İkinci Kez),

4- Vehbi Bey (Karesi): 12. 7. 1922,

5- İsmail Safa Bey (Mersin): 6. 11. 1922,

6- İsmail Safa Bey (Adana): 14. 8. 1923 (İkinci Kez),

7- İsmail Safa Bey: 30. 10. 1923 (Üçüncü Kez). (Aslan, *TBMM Hükümeti*, s.144-145.)

⁷ Yunan işgali altındaki bölgelerde ise Yunanlıların Anadolu Eğitim Genel Müdürlüğü vardı ki; Yunanlıların Anadolu'ya tayin ettikleri Eğitim Genel Müdürü, verdiği bir emirle, işgal altındaki yerlerin bütün okullarını Yunan Hükümeti'ne bağlıyor ve genelgesinde şöyle diyordu: "Şimdilik yalnız dil dersleriyle tarih öğretimini değiştiriyoruz. Rumca resmi dil olacaktır. Bundan sonra özel ve resmi okullar yoktur, hepsi bir idare altında toplanmıştır." (Mustafa Fırgün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara, 1982, s.15-16.)

⁸ Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı Eğitim Tarihi*, İstanbul, 1991. s.16.

⁹ Kemal Güçlüoğlu, "Millî Eğitim'de Teşkilatlanma", *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, MEB, İstanbul, 1983, s.146.

5-Eski eserlerimizi saptamak ve korumak,

6-Bugün ise ilk işimiz, eldeki okulları iyi idare etmektir.¹⁰

Maarif Vekâleti'nin ilk işi, pek fazla bilinmeyen Anadolu'daki okulların ve öğretmenlerin gerçek durumunu öğrenmek olur. Zorluklarla toplanan istatistiklere göre Ankara Hükümeti'ne bağlı 38 il ve sancakta 2345 ilkokul vardır. Bu okullardan 581 tanesi kapalıdır. İlkokulların öğretmen sayısı 2384'ü erkek, 677'si kadın olmak üzere toplam 3061'dir. Bunlardan ancak 875'i öğretmen okulu mezunudur. Ortaöğretimde ise 28 Sultanî, 50-60 kadar İdadi ve 18 kadar öğretmen okulu vardır.¹¹

TBMM'nin açıldığı günlerdeki bu oldukça olumsuz şartlarda dahi Milli Eğitim sisteminin toplumun ekonomik ve sosyal gelişmesine paralel olarak düzenlenmesi için çalışmalar yapılmıştır. TBMM'nde Eğitim konusu sık sık gündeme gelmiş, ülkenin içinde bulunduğu büyük sıkıntılara rağmen öğretmenlerin maaşlarını iyileştirmek, onların ekonomik refahını yükseltmek için Meclis'te uzun süren tartışmalar olmuş ve bu amaçla kanunlar çıkarılmıştır.

2. Kurtuluş Mücadelesi İçinde Öğretmenler ve Öğretmenlerin Askerlikten Tecili

1. Dünya Savaşında genç öğretmenler, hatta lise öğrencileri bile silah altına alınmış ve bu sebeple bir çok okul kapanmış, çok sayıda öğretmen kaybı olmuştu. Bu savaşın hemen akabinde başlayan bağımsızlık savaşı, bu olumsuz durumun devam etmesine sebep olmuşsa da eğitimin milli kurtuluş hareketine katkısı çok olumlu olmuştur. Anadolu'da okullar Milli Mücadele için en etkili propagandaların yapıldığı yerler olurken, Kongre kararları okullarda tartışılmış, basılmış ve halka ulaştırılmıştır. Öğretmenler ise Kurtuluş Savaşı'nın “propaganda, örgütlenme, vuruşmalara katılma” güç ve kadroları olarak bazen cephe gerisinde, bazen de fîli olarak savaş cephelerinde gönüllü çalışmışlardır. Bütün ülkede özellikle kırsal bölgelerde kurulan ve savaşı fiilen yöneten Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin kuruluşlarında, güçlenmelerinde öğretmenlerin ayrıcalıklı rolü olmuştur.¹² Yine öğretmenler, Milli Mücadele Hareketini destekleyen konferanslar, mitingler, temsilci düzenlemişlerdir. Özellikle İzmir'in işgalini izleyen günlerde Fatih, Üsküdar, Kadıköy, Sultanahmet, Darülfünun mitinglerinin düzenleyicileri ve konuşmacıları arasında başta öğretmenler görülmektedir. Bu mitinglerden biri olan ve 21 Mayıs'ta düzenlenen Darülfünun Mitingi, bir “öğretmen mitingi” şeklinde kendini göstermiştir. Bir öğretmen konuşmacı : “Biz muallimler, bu davada haklı olduğumuzu

¹⁰ İlhan Başgöz, *Türkiye'nin Eğitim Çıkarmazı ve Atatürk*, Ankara, 1999, s.55.

¹¹ 1927 istatistiklerine göre ülkede 46 bin köy vardır. Ortalama olarak alındığında her vilayette 1179 köy varsayılabilir. Demek ki bu köylerin 1137'sinde okul yoktur. İlkokulların kasaba ve şehirlerde toplandığı düşünüldürse savaş yıllarında Anadolu köylerinden % 98'inin okulsuz olduğu ortaya çıkar. (Başgöz, *Türkiye'nin Eğitim Çıkarmazı*, s. 55.)

¹² Coşkun Alptekin, “Erzurum Kongresi”, *Atatürk Devrimleri Enstitüsü Dergisi*, I/1, (Temmuz 1978), Ankara, s.35.

ispat ve bu davanın doğru olduğunu anlatmak için İzmir'in arkasında göğüslerimizle çarpışacağız, nesli-âtiyi (gelecek kuşakları)'de ona göre hazırlayacağız.” demiştir¹³. Bu dönemde Anadolu'da birçok bölgemizde ilk savunma teşkilatını meydana getirenler arasında da öğretmenleri görmekteyiz¹⁴. Mesela Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Erzurum'da bir şubesini açarak Milli Kurtuluş Savaşı'nın doğudaki ilk teşkilatlanmasını sağlayan, Erzurumlu bir öğretmen olan Cevat Dursunoğlu'dur.¹⁵

Öğretmenler Anadolu'da milli teşkilatların oluşması ve Milli Mücadele'nin başlatılmasında aktif bir şekilde yer alırken, işgal edilen bölgelerde özellikle, İstanbul ve İzmir' de hem işgal kuvvetlerinin hem de İstanbul Hükümeti'nin baskılarını yoğun bir şekilde hissetmekteydiler. İstanbul'da, Osmanlı Hükümeti Maarif Nezareti yönetiminde bulunan öğretmenler, İstanbul'un işgal altında olması, maaşlarını İstanbul maliyesinden almaları, Anadolu Hareketi'nden yer olarak uzakta bulunmaları sebebiyle bu durum onların İstanbul Hükümeti'ne boyun eğdikleri izlenimini vermiş, bu da Anadolu öğretmenleri tarafından aleyhlerine bir tartışmanın başlamasına neden olmuştu. Hatta “İstanbul öğretmenlerinin hizmetinin memleket hizmetinden sayılmayacağı” şeklinde bazı söylentilerin çıkması ve böyle bir ortamın oluşması, İstanbul öğretmenlerini bir kongre toplayarak, bu söylentilerin yersiz, haysiyetlerine dokunacak hadiseler olduğunu ve bundan büyük rahatsızlık duyduklarını açıklamak durumunda bırakmıştı¹⁶.

Kurtuluş Savaşı süresince, İstanbul Maarif Nezareti'nin gücü ve etkisi İstanbul Hükümeti'nin sözünün geçebildiği iki merkezde hissedilmiştir: İstanbul ve İzmir. Bu dönem içerisinde İstanbul öğretmenleri üzerinde Maarif Nezareti, özellikle öğretmen ve öğrencilerin katılımıyla düzenlenen Mayıs 1919 Mitinglerinden sonra baskılarını daha da artırmıştır. Maarif Nazırlarından Ali Kemal döneminde Kuva-yı Milliye Hareketini destekleyen öğretmenler görevlerinden azledilirken¹⁷, Sait Bey döneminde (Mayıs 1919-Mart 1920) 1919 yılı Dâr-ül-muallimîn mezunları ve genç öğretmenler “milli harekete katılırlar “ korkusuyla Anadolu'ya atanmamış, İstanbul'da tutulmaya çalışılmıştır. Yine 1920 Temmuz- Nisan dönemlerinde Maarif Nazırlığı yapan Rumbeyoğlu Fahrettin döneminde de okul kitaplarından “Türk” kelimesinin çıkarılıp, “Osmanlı” kelimesinin konulması için çalışmalar yapılırken, öğretmenlerin siyasi cereyanlardan uzak kalmasını isteyen bir genelge de yayınlanmıştır.¹⁸

Bu dönemde işgal altında bulunan İzmir'de de okul ve öğretmenlerin durumu çok sıkıntılıydı. Yunan Fevkalâde Komiserliği'nin İzmir ve yöresinde Türk ilkokullarının

¹³ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999'a)*, 7. Baskı, İstanbul, 1999, s.276-277.

¹⁴ Maraş Lisesinin genç matematik öğretmeni Hayrullah Efendi, Fransız işgal ve zulümleri üzerine beş on arkadaşıyla dağa çıkmış, işgalcilerin cephane ve kuvvetlerini vurmak için mücadele ederken şehit düşmüştür. (*TBMM.Z.C.*, D.I, C.11, s:311-312).

¹⁵ Alptekin, “Erzurum Kongresi”, s.35. Yine o dönemde Maraş Lisesi'nin genç matematik öğretmeni Hayrullah Efendi, Fransız işgal ve zulümleri üzerine beş on arkadaşıyla dağa çıkmış, işgalcilerin cephane ve kuvvetlerini vurmak için mücadele ederken şehit düşmüştür. (*TBMM.Z.C.*, D.I, C.11, s:311-312).

¹⁶ *Muallimler Mecmuası*, Sayı:5, 12 Kanun-ı sani 1339 (Ocak 1923), s.67, 80.

¹⁷ Niğde Maarif Müdürü Besim Bey (Atalay) bu sebeple görevinden alınmıştır. (*İleri*, 18 Nisan 1920)

¹⁸ *İleri*, 18 Nisan 1920.

yönetimi ile ilgili olarak çıkardığı kararnamenin 14. maddesi, ilkokul öğretmenlerinin atamaları ve yer değiştirmeleri ile ilgiliydi. Bu maddeye göre fevkalâde komiserlik istemedikçe hiçbir öğretmenin ataması yapılmayacak, yeri değiştirilmeyecekti.¹⁹ Yine İzmir'de kurulan Mahalli Yunan idaresi, öğretmen aylıklarının önceden olduğu gibi mahalli idare tarafından verilmeyeceği kararını alması üzerine Türk okulları ve öğretmenler parasızlıktan çok zor duruma düşmüşlerdi. Okulların bir kısmına Yunanlılar tarafından el konulup kendi işleri için kullanılırken, bir çok okulda Yunanlılar tarafından sebepsiz yere kapatılmıştı. Bu baskılar üzerine öğretmenler haklarını savunmak için bazı toplantılar düzenleyip, kararlar almışlarsa da , okulları kapatıldığı için maaşları kesilerek yokluğa ve açlığa mahkûm edildiklerinden fazla etkili olamamışlardır.²⁰

Gerek İstanbul'da, gerekse İzmir'de öğretimin işgal ve baskı altında yapılması, İşgal kuvvetlerinin, özellikle İzmir ve çevresinde yerli Rumların maddi ve manevi baskıları, derslerin öğretmensiz geçmesi ve bir çok okulun kapatılması sonucunu ortaya çıkarmıştı. Bu durum sadece İstanbul ve İzmir'de değil işgal altında bulunan diğer yerlerde de yaşanmış, okullar ve öğretmenler ağır baskılar altında kalmışlar, öğretmenler maaşlarını alamadıkları için büyük maddi sıkıntı içine düşmüşlerdi.

Bütün bu baskılara rağmen, İstanbul öğretmenlerinin büyük çoğunluğu Anadolu Hareketine bağlı kalmış ve hareketi desteklemiştirler.²¹ Ege Bölgesinde ise İşgal Kuvvetlerinin Türk eğitimini ortadan kaldırmak için her yola başvurmasına rağmen işgallere karşı bölgede direnme başlatacak olan örgüt (Reddi İlhak) bir okulda öğretmenlerin çabaları sonucunda kurulmuştur.²² Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti kurulduktan sonra ise öğretmenlere ve aydınlara, bazı isyan bölgelerinde isyancıları doğru yola getirmek için kurulan "Nasihât Heyetleri"nde ve daha genel olarak halkı milli mücadelenin amaçları hakkında aydınlatmaları amacıyla görevler verilmekle beraber, Kurtuluş Savaşında bazı öğretmenlerin cepheye koşarak düşmanla mücadele ettikleri, bazılarının şehit düştükleri de görülmektedir. Özellikle 1921 başlarında düzenli ordu kuruluncaya kadar öğretmenlerden Kuva-yı Milliye hareketi içinde silahlı örgütlenme yapanlar ve mücadeleye katılanlar çoktur. Bazı yerlerde de öğretmenler gece asayiş için nöbet tutup, gündüz de derslerine gitmişlerdir. Ancak cephede fiilen çarpışan öğretmenler, gönüllü öğretmenlerdir. Çünkü TBMM, çıkardığı bir kanunla öğretmen, öğrenci ve medrese mensuplarının askerlik görevlerini tecil etmiştir.²³

7 Mart 1921 tarihli ve "Muallimin ve Talebenin Askerlikten Tecilleri Hakkında Kanun" başlığını taşıyan bu kanunun ilk teklifi öğretmen milletvekillerinden Yasin Bey (Oltu) ile Rasih Efendi (Antalya)'den gelmiştir.²⁴ Özellikle kanuna dahil edilecek sınıflar

¹⁹ Kâmil Su, *Sevr Antlaşması ve Aydın (İzmir) Vilâyeti*, Ankara, 1981, s.33-35.

²⁰ Kâmil Su, "İşgal Yıllarında İzmir Sultanisi", *Türk Kültürü*, XVI/181, (Kasım 1977), s. 53.

²¹ Yahya Akyüz, *Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişimdeki Etkileri (1848-1940)*, Ankara, 1978, s. 214-217.

²² İsmail Göldaş, *Milli Kurtuluş Savaşında Öğretmenler*, İstanbul, 1981, s.129.

²³ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.277.

²⁴ *TBMM.Z.C.*, D.1, C.4, s.384,548.

konusunda tartışmalar çıkmışsa da²⁵ genellikle olumlu karşılanan bu kanun teklifinin görüşmelerinde mebuslar; I. Dünya Savaşı esnasında herhangi bir sebeple sağ kalan öğretmenlerin de askerliğe alınması halinde Maarif Vekâleti'nin yok olacağını, çünkü bütün memlekette öğretmenlerin kısaltılmış hizmete tabi veyahut er olarak savaşa gitmeleri halinde, zaten I. Dünya Savaşında öğretmen okulları ve sultanilerin yüksek talebelerinin ihtiyat zabiti olarak alınıp ekseriyetin şehit olması dolayısıyla irfan boşluğunun oluştuğu ve birçok okulun kapatıldığı memlekette, durumun daha da kötüye gideceği düşüncesinde birleşmişlerdi²⁶. Yapılan görüşmeler sonunda bu kanun teklifi 21 Şubat 1921 tarihinde Genel Kurul'da kabul edilmiştir.²⁷

TBMM'ne öğretmenlerin durumuyla ilgili olarak 4 Ekim 1920 de bir kanun teklifi daha getirilmiştir ki bu da, Hamdullah Suphi Bey (Antalya) ile arkadaşlarının "Mecburi Muallimlik ve Tababet" başlıklı kanun teklifi idi. Bu kanun; elli yaşına kadar öğretmenlik yapabilecek özelliklere sahip kişilerin memlekette ihtiyaç duyulan yerlerde iki sene görev yapmalarını içeriyordu. Fakat mecburi öğretmenlik hakkındaki bu kanun teklifi, I. Dönem TBMM'nde kanunlaşmamıştır.²⁸

3. Maarif Kongresi ve Öğretmenler

Sıkıntılı bir dönem geçirilmesine rağmen Milli Eğitimi iyileştirmek için yapılan çalışmalar TBMM'nin kurulduğu günden başlayarak sürekli bir gelişme göstermiş ve Maarif Vekâleti'nin merkezdeki örgütlenmesinde bu idealist ruh kendisini açıkça ortaya koymuştur. Bu amaçla yapılan en önemli girişimlerden birisi; Maarif Vekâleti'nin eğitim sistemimizde örgütlenme, eğitim kurumlarında ve programlarında yapılacak düzenlemeler, kısaca memleketin eğitim sorunlarına çözüm bulmak ve eğitimcilerin de görüşlerinden faydalanmak amacıyla Sakarya savaşından kısa bir süre önce, 15 Temmuz 1921'de toplanan Maarif Kongresi olmuştur.²⁹ Maarif Kongresi yurdun çeşitli bölgelerinden gelen 180'e yakın kadın ve erkek öğretmeni bir araya getirmişti. Basının da önemli bir şekilde yer verdiği Maarif Kongresi için Hakimiyet-i Milliye gazetesi; "Maarif Kongresi Anadolu irfanı için adeta bir pusula vazifesini görecektir." demiştir.³⁰ Milli eğitim meselesine son derece büyük önem veren ve cepheden gelerek Kongreyi açan Mustafa Kemal Paşa; Milli Eğitim'de hedef ve ilkeler üzerinde bir konuşma yaparak, milli terbiye programı ile eski devrin hurafelerinden ve doğuştan sahip olduğumuz özelliklerle hiç ilgisi bulunmayan, yabancı fikirlerden, doğudan ve batudan gelen bütün etkenlerden uzak, milli karakterimize ve tarihimize uygun bir kültür amaçladıklarını söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa, konuşmasının sonunda öğretmenlere hitap ederek; öğretmenleri

²⁵ TBMM.Z.C., D.I, C.7, s.445-458.

²⁶ TBMM.Z.C., D.I, C.15, s.32.

²⁷ TBMM.Z.C., D.I, C.8, s.340-341; *Düstur*, 3: Tertip, C.I, s.152-153.

²⁸ Bu konudaki görüşmeler için bak. *TBMM.Z.C.*, D.I, C.3, s.469, C.4, s.517, C.6, s.276.

²⁹ *Hakimiyet-i Milliye*, 14 Temmuz 1921

³⁰ *Hakimiyet-i Milliye*, 3 Haziran 1921.

gelecekteki kurtuluşumuzun saygıdeğer öncüleri olarak gördüğünü, vazifelerinin çok zor ve hayati olduğunu belirterek, bu yolda muzaffer ve muvaffak olmalarını dilemiştir.

Kongrenin gündemindeki konular arasında ilk önce İlköğretim programları ve öğretim süreleri, daha sonra ise ortaöğretim programları ve derslerini içeren konular ele alınmıştır.³¹ Fakat eğitimde önemli sorunları tartışıp, çözüm bulmak amacıyla toplanan Kongre, çalışmalarını savaş dolayısıyla bir sonuca vurdurmadan 21 Temmuz 1921 de sona erdirmiştir.³²

Maarif Kongresi, Kurtuluş Savaşı'nın en ateşli günlerinde Ankara'da öğretmenleri bir araya getirmesi ve öğretmenlerin görüş-düşüncelerine Mustafa Kemal Paşa ve TBMM tarafından ne kadar önem verildiğini göstermesi, daha da önemlisi ümitlerin azaldığı bir ortamda moral güç olması açısından büyük bir önem arz etmiştir. Bu da, öğretmenlerin Kurtuluş Savaşı yıllarında toplum içerisinde insanların aydınlatılmasında, birlik ve beraberliğin sağlanmasında önemli hizmetler yapmalarına vesile olmuştur.

4. Birinci Heyet-i İlmiye'de Öğretmenler ve Sorunları

Zafer sonrasında İsmail Safa Bey'in Maarif Vekilliği döneminde 15 Temmuz-15 Ağustos 1923 tarihleri arasında Ankara'da toplanan ve eğitim tarihimize "Birinci Heyet-i İlmiye" olarak geçen bu toplantı, Cumhuriyet dönemi eğitim çalışmalarına bir temel teşkil etmesi açısından çok önemlidir.

O dönem Türkiye'sinin bütün eğitim sorunlarının en ince ayrıntılarına kadar görüşüldüğü bu toplantı, Maarif Şûralarının bir nevi başlangıcı olarak alınmıştır. Devrin tanınmış aydınlarının katıldığı toplantıda altı komisyon kurularak çalışmalara devam edilmiştir. Bu komisyonlar şunlardır: Milli ve İlmî Komisyon, İstatistik Müdüriyeti Teşkilatı Komisyonu, İlköğretim Komisyonu, Öğretmen Okulları, İzcilik, Eğiticilik Komisyonu, Orta Öğretim Komisyonu, Bakanlığın Genel Çalışmaları ve Program Komisyonu³³.

Ankara Dâr-ül-muallimîni konferans salonunda toplanan ve açılış konuşmasını İsmail Safa Bey'in yaptığı³⁴ I. Heyet-i İlmiye toplantısı, eğitimin hemen her safhasında çalışmalar yapmıştır. Eğitimin millileştirilmesi üzerinde önemle durulmuş, tevhid-i tedrisatın ilk basamağı sayılabilecek şekilde bir çok kararlar alınmıştır. Toplantıda öğretmenlerle ilgili olarak alınan kararları şu şekilde sıralayabiliriz;

1- İlköğretimden sonra ortaöğretime gidemeyecekler için, zorunlu öğretim iki yıl daha devam eder. İki yıllık hazırlık okullarında hayati ve meslekî eğitim yapılır.

³¹ *Anadolu'da Yenigün*, 17 Temmuz 1921.

³² *Hakimiyet-i Milliye*, 22 Temmuz 1921.

³³ Fezân, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, s.28.

³⁴ Hıfzırahman Raşit Öymen, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Eğitim Devrimi (1923-1938)*, Ankara, 1983, s.2007-2008.

2- Kadınlar, Heyet-i İlmiyeye girebilecekler ve ilköğretim müfettişi olarak da atanabileceklerdir.

3- Din dersi öğretmenlerinin seçiminde diğer öğretmenlerdeki gibi şartlar aranacaktır. Din dersleri programı, din ve eğitim adamlarından kurulu bir komisyonca yapılacaktır

4- Göreve başlayınca askerlik yaşları gelen öğretmenlerin bir defa ve bir yıldan fazla tccil hakları yoktur. Yüksekokul ve medresede okuyanlarla Avrupa'da tahsil yapanların hizmetleri tecil olunur.

5- Diplomalı ve chliyetnâmeli ilkokul öğretmenleri askerliklerini öğretimi aksatmayacak şekilde yaparlar.

6- Öğretmenlerin nedensiz azlını önlemek için, Meclisten yasalar çıkarılacaktır.³⁵

Millî Eğitimin her alanında önemli kararlar alan Heyet, Türkiye'de orta öğretim öğretmenliği ve orta öğretim öğretmenlerinin yetiştirilmesi hakkında da öncmlü bir adım atmış ve Maarif Vekâleti tarafından hazırlanan "Orta Tedrisat Muallimlcri Kanunu Lâyhıası"na son şeklini vermiştir ki 1924 yılında kabul edilecek bu kanun, Türkiye'de öğretmenliği kanunî esaslara dayanan bir meslek haline getirmesi bakımından son derece önemlidir.

Birinci Heyet-i İlmiye'de, Tanzimat'ın son yıllarından itibaren kullanılan gelen öğretmenlik kursları da ele alınmış, öğretmen ihtiyacını acilen karşılayabilmek için öğretmen okulları yeterli miktarda öğretmen yetiştirinceye kadar, sultânî mezunları ile bu derecede öğrenim gören dâr-ül-hilâfe mezunlarının altı ay süreyle açılacak olan kurslara devam etmek ve derslerden başarılı olmak kaydıyla okullarda öğretmen olarak istihdamları uygun görülmüştü. Ayrıca yine öğretmen okulu mezunlarının yeterli gelmediği yerlerde, "Vilâyet Tedrisat-ı İptidaiye Meclisleri" tarafından, her yıl tatil aylarında öğretmenlik ve yardımcı öğretmenlik için ehliyetnâme imtihanları açılmasına devam edilmesi de kararlaştırılmıştı.³⁶

Birinci Heyet-i İlmiye'de üzerinde önemle durulan konulardan birisi de Beden Eğitimi alanı olmuştur. Selim Sırrı (Tarcan) Bey tarafından sunulan tasarıda Beden Eğitimi Öğretmen Okulu ve Genel Müfettişliği'nin kurulması ve beden eğitimi öğretmenlerine diğer öğretmenler kadar maaş verilmesi, her okulda birer jimnastik salonu kurularak okullarda ilmi bir şekilde spor ve jimnastik yapılması istenmiştir. Bu tasarı toplantıda kabul görmüş ve beden eğitimi öğretmeni yetiştirecek bir okulun açılması kararı alınmıştır.³⁷ Nitekim II. Dönem TBMM'nin 5. 9. 1923 tarihli toplantısında Ali

³⁵ Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, s.28-29.

³⁶ Cemil Öztürk, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, Ankara, 1996, s.60, 168.

³⁷ Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, s.30.

Fethi Bey tarafından okunan hükümet programında da beden eğitimi öğretmeni yetiştirmek için okul açılacağı konusuna yer verildiği görülmektedir.³⁸

Bütün bu düzenlemelere paralel olarak, Birinci Heyet-i İlmiye ihtisas encümenlerinde, öğretmenlerin maddi ve manevi refahlarını sağlamaya yönelik bazı kararlar da alınmıştır. Bu kararlara göre ilkökul öğretmenlerinin maaşları bin kuruştan başlayacak ve her üç yılda iki yüz elli kuruş artırılarak, hizmet sürelerinin yirmi beşinci yılında üç bin kuruşa çıkarılmış olacaktır. Ayrıca öğretmenlere ikramiye verilmesi de prensip olarak kabul edilmiş, kendilcrine mahalli idareler tarafından mesken veya mesken bedeli sağlanması, ulaşım araçlarında yarı ücretle seyahat edebilmeleri, evlendikleri zaman veya ikiden fazla çocukları olduğunda bir maaş ikramiye almaları, görev sırasında hastalanmaları halinde, tam maaşla iki yıla kadar izinli sayılmaları ve hastalıklarının devlet hastanelerinde ücretsiz olarak tedavisi, resmi törenlerde özel bir protokole sahip olmaları, üstün hizmet ve başarıları halinde tahsisatsız veya tahsisatlı madalya ile taltif ve teşvik olunabilmeleri kararlaştırılmıştır.³⁹

Heyet-i İlmiye'de alınan kararlar Cumhuriyet dönemi eğitiminin karakterini oluşturmuştur. Eğitimin millileştirilmesi doğrultusunda çalışılmıştır.

B- ÖĞRETMEN ÖRGÜTLENMELERİ

Milli Mücadele dönemi içerisinde öğretmenler, yaşadıkları zorluklar karşısında birlikte hareket etmek ve haklarını savunmak için çeşitli cemiyetler kurmuşlar ve örgütlenmeye gitmişlerdir. Kurulan bu öğretmen derneklerinin hepsi Milli Mücadele hareketini desteklemiş, tam bağımsızlık fikri bu derneklerin hedefi olmuştur. Bu dönemin en önemli öğretmen dernekleri şunlardır:

1. Muallimler Cemiyeti

8 Mart 1918 de İstanbul'da kurulan bu derneğin kurucusu; Barbaros Numune Mektebi Müdürü Ahmet Halit Yaşaroğlu'dur. İstanbul'un işgal altında bulunması sebebiyle toplantılarını gizli bir şekilde yürüten Cemiyetin amacı; öğretmenleri birbiriyle tanıştırmak, onların ilmi, içtimai iktisadi gereksinimlerini karşılamaya ve halkın irfanını yükseltmeye çalışmaktır.⁴⁰ İstanbul'da zor şartlar altında öğretmenler arasında örgütlenme işleri yürütmek ve öğretmenlerin Milli Mücadele Hareketini desteklemesi yolunda çalışmalar yapan Cemiyet, İzmir'in işgalini protesto için İstanbul'da yapılan mitinglere

³⁸ TBMM.Z.C., D.II, C.1, s.423.Birinci Heyet-i İlmiye'de alınan ve hükümet programında da bulunan bu kararın uygulanması ancak 1926 yılında Mustafa Necati Bey'in bakanlığı döneminde gerçekleştirilecektir.

³⁹ Öztürk, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, s.60.

⁴⁰ Göldaş, *Milli Kurtuluş Savaşında Öğretmenler*, s.28.

İştirak etmiştir. Anadolu'da yeni kurulan Hükümetle de irtibat halinde bulunan Cemiyet, Maarif Kongresi'ne de başarı dileklerini belirten bir telgraf çekmiştir.⁴¹

Dokuz maddelik bir tüzüğü bulunan ve en fazla ilgiyi İlkokul öğretmenlerinden gören Cemiyet, Nisan 1921'de ilkokul öğretmenlerinin yapmış olduğu grevi desteklememesi sebebiyle, ilkokul öğretmenlerinin topluca istifası sonucunda önemli bir güç kaybetmiştir.⁴² Muallimler Cemiyeti, Aralık 1922'de bir kongre toplayarak,⁴³ Öğretmenlerin içinde bulunduğu maddi ve manevi sorunları tartışmış ve bu kongrede Anadolu'ya olan özlem de dile getirilmiştir.⁴⁴

Cemiyet, 29 Aralık 1922'de, 250'den fazla üyenin katıldığı ikinci bir olağanüstü kongre toplamıştır. Amacı, eğitimde oluşan buhranı ortadan kaldırmak olan bu kongrede, şu konular ele alınmıştır: öğretmenlerin ekonomik sorunları, İstanbul'daki belirsiz durum, Anadolu'da çok sayıda öğretmen açığının bulunması ve Anadolu'dan kendilerine karşı yapılan haksız suçlamalara cevap vermek.⁴⁵

Ankara'da Maarif Vekâleti'nin oluşturulması ve Anadolu'da eğitimde de idari bir teşkilatlanmaya gidilmesi, öğretmenleri de merkezi bir örgütlenmeye götürecektir. Muallimler Cemiyeti de bu merkezi örgütlenmeden etkilenmiş, üyelerinden Ahmet Halit ve İbrahim Alâaddin Beyleri Ankara'ya göndermişlerdir. Bu kişiler Mustafa Kemal Paşa tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmışlar ve gelişen ilişkiler sonunda Cemiyet, Ankara'daki birliğe (Türkiye Muallim ve Muallime Dernekleri Birliği) katılma kararı almış ve tam olarak 1924 yılında bu birliğe katılmıştır.⁴⁶

2. Mekâtib-i İptidaiye Muallimler Cemiyeti (İlkokul Öğretmenleri Derneği)

İstanbul'da ilkokul öğretmenleri tarafından kurulan bu Cemiyet, Millî Mücadele Hareketi'ni desteklemiş, İtilaf Devletleri ve Osmanlı yönetimine karşı çıkmıştır. Bu Cemiyet de daha sonra Ankara'da kurulan Merkezi Örgüte katılmıştır.⁴⁷

⁴¹ *Hakimiyet-i Milliye*, 17 Temmuz 1337(1921). Zaten bir müddet sonra 4 Kasım 1922 tarihinde İstanbul Hükümeti istifa ederek ve bütün nezaretler gibi Maarif Nezareti de ilga edilecektir. *İkdam*, 5 Teşrin-i sâni 1338 / 5 Kasım 1922, No:9208. Bundan sonra İstanbul'daki bütün ilk ve ortaokullar yeni oluşturulan Maarif Müdüriyeti'ne tabi olurken eğitim kurumları direkt olarak Maarif Vekâleti ile irtibat içinde bulunuyor ve ilgili buldukları vekâletlere bağlanıyorlardı. TBMM G.C.Z., D.I, c.III, s.1009-1019. Erçün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, s.20.

⁴² Göldaş, *Millî Kurtuluş Savaşında Öğretmenler*, s.28.

⁴³ *Vakit*, 2 Kanunuevvel 1338 (Aralık 1922); *Muallimler Mecmuası*, Sayı:3, 21 Kanun-ı evvel 1338 (Aralık 1922), s.60.

⁴⁴ *Muallimler Mecmuası*, Sayı:3, 2 Kanun-ı evvel 1338 (Aralık 1922), s.60-62.

⁴⁵ *Muallimler Mecmuası*, Sayı:5, 12 Kanun-ı sâni 1339 (Ocak 1923), s.64-69; *Vakit*, 30 Kanun-ı evvel 1338 (Aralık 1922).

⁴⁶ Göldaş, *Millî Kurtuluş Savaşında Öğretmenler*, s.31.

⁴⁷ Göldaş, *Millî Kurtuluş Savaşında Öğretmenler*, s.36-39.

3. Muallim ve Muallimeler Cemiyeti

Ankara'da da öğretmenler İstanbul'daki gibi örgütlenme yoluna gitmiş ve bu amaçla Temmuz 1920'de lise öğretmenlerinin girişimiyle Muallim ve Muallimler Cemiyeti kurulmuştur. TBMM tarafından olumlu karşılanan bu hareket⁴⁸ Maarif Vekâleti tarafından da desteklenmiştir. Bu Cemiyet de daha geniş ve merkezi bir örgüt olarak kurulan 'Türkiye Muallime ve Muallimler Dernekleri Birliği' ne katılacaktır.⁴⁹

4. Türkiye Muallime ve Muallimler Dernekleri Birliği

7 Mayıs 1921 de Ankara'da kurulan Cemiyet, hızlı bir şekilde oluşumunu tamamlanmış ve yönetim kurulunda bir bayan öğretmene de yer vermiştir.⁵⁰ Birlik, öğretmenlerin mesleki çıkarlarını savunduğu gibi Millî Hareketin propagandasını da güçlü bir şekilde halka yaymada büyük etkinlik göstermiştir. 26 Haziran 1922 tarihinde Birlik yönetim kurulunun yayımlanmış olduğu bildiri, Mecliste bazı eleştiriler alıp, "Bolşeviklik" yapıldığı şeklinde iddialarla karşılaşmasına rağmen Hükümet ve Maarif Vekâleti'nin, Birliğin arkasında olmaları, Cemiyetin kısa sürede güçlenmesini sağlamıştır.⁵¹

C. ÖĞRETMENLERİN EKONOMİK SORUNLARI VE ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

Millî Mücadele yılları herkes için olduğu gibi öğretmenler açısından da çok sıkıntılı geçen bir dönemdir. Eğitimdeki en önemli sorunların başında öğretmenlerin ekonomik sorunları yer almıştır. I. Dünya Savaşı öncesinde yaşanan ekonomik sorunlar, savaş sonrasında daha da artarak devam etmiş, öğretmenler ciddi bir ekonomik sıkıntı içine düşmüşler, maaşlarını düzgün bir şekilde alamadıkları gibi aylarca hatta bazen bir yıl boyunca maaş alamayan öğretmenler olmuştur.⁵²

Bu dönemde birçok okulda öğretmenlerin maaşı 1914 yılından beri "Muhasebe-i Hususiye" adlı, her vilayetin özel bütçesinden verilirdi. İdare-i Hususiye-i Vilayet Kanunu'na göre; her vilayetin tahsildarları halktan vergi toplarlar ve kendi sınırları içinde çalışan memurlara verirlerdi. Bu arada halktan toplanan vergiler arasında "Hisse-i Maarif" adıyla önemli bir vergi de vardı ve bununla ilkokul, öğretmen okulu ve idadi öğretmenlerinin maaşları verilmekteydi.⁵³ Bu kanun, öğretmenlerin maaşlarını mahalle veya köy halkının omuzuna yüklemekte ve bunu "mesarif-i mecbure" olarak

⁴⁸ TBMM.Z.C., D.1, C.2, s.372-373.

⁴⁹ Göldaş, *Millî Kurtuluş Savaşında Öğretmenler*, s.41.

⁵⁰ Göldaş, *Millî Kurtuluş Savaşında Öğretmenler*, s.45.

⁵¹ TBMM.Z.C., D.1, C.22, s.202-203.

⁵² TBMM.Z.C., D.1, C.2, s.89,342-343.

⁵³ Fığan, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, s.13. Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul, 1999, s.100.

belirlemektedir.⁵⁴ Eskiden de tam olarak yürümeyen bu işlem savaş dolayısıyla tamamen durmuştur.

TBMM kurulup Maarif Vekâleti oluşturulduğu zaman Meclis'te eğitim sorunları içerisinde, üzerinde en fazla durulan ve tartışılarak çözüm aranan konu, öğretmenlerin ekonomik sorunları olmuştur. Özellikle ilk Maarif Vekili Rıza Nur Bey döneminde öğretmen maaşları Meclis'te görüşülen konuların başında gelmiştir.⁵⁵ Bir çok mebus, öğretmenlerin maaşlarını alamamaları ve okulların kapatılması konusunda Hükümet'den ve Maarif Vekâleti'nden açıklama istemiş, bu konuda öncergeler vererek sorunun çözümü için talepte bulunmuşlardır. Rıza Nur bu durum üzerine Mecliste yapmış olduğu konuşmada, öğretmenlerin maaş alamamalarının sebeplerini şu şekilde sıralamıştır:

- 1- Bazı yerlerde “İdare-i Hususiye” gelirlerinin yeterli olmaması,
- 2- Bazı yerlerde maaşları verecek olan maliye memurlarının kasten vermemeleri (ki bunlara sebep olanların cezalandırıldığını belirtmiş) ve verilen emirleri dinlememeleri,
- 3- Yine bazı yerlerde mal sandığına giren maarif hissesinin verilmemesi,
- 4- İdare-i Hususiye gelirlerinin bazı yerlerde ancak bu idarenin memurlarına kâfi gelmesi.⁵⁶

Meclis'te bu sorunların çözümü konusunda yapılan görüşmeler gösteriyordu ki mebuslar, genç olarak Öğretmenlerin maaşlarını devlet genel bütçesinden aldıkları takdirde sorunun önemli ölçüde halledileceğini düşünüyorlardı. Maarif Vekâleti de aynı görüşü paylaşıyordu. Nitekim Maarif Vekili Rıza Nur, öğretmenlerin genel bütçeden maaş alabilmelerini sağlayabilecek kararları içeren bir yasa tasarısını Meclis'e sunmuştu.⁵⁷

TBMM'nde bu tasarı ve bu konuda yapılan kanun teklifleri⁵⁸ üzerindeki görüşmelerden sonra, Meclis 6 Eylül 1920 tarihinde “Memalik-i Meşgule Muallimin ve Memurin Maaşatı Hakkında Kanun”u iki madde halinde kabul etmiştir. Buna göre; İdare-i Hususiye den maaş alan memur ve öğretmenlerin maaşları bütçeden, bağlı buldukları vilayetlere yardım babından verilecek ve bu kanunu yürütmekle Maarif ve Maliye Vekilleri memur olacaktır.⁵⁹ Fakat bu kanun kabul edilmesine rağmen, sorunun çözümü için yeterli olamayacağı, maaşların maliyeye ait bir kanunla halledilemeyeceği ve bunun idare-i hususiye meselesi olduğu milletvekilleri tarafından dile getirilecek ve özellikle ilkokul

⁵⁴ İsmail Göldaş, *İstanbul İlkokul Öğretmenlerinin Grevi (1920)*, İstanbul, 1984, s.21-22.

⁵⁵ TBMM.Z.C., D.I, C.1, s.241-242.

⁵⁶ TBMM.Z.C., D.I, C.2, s.344.

⁵⁷ Yasa Tasarısını tam metni ve Mecliste bu konuda yapılan görüşmeler için bak. TBMM.Z.C., D.I, C.2, s.344-345.

⁵⁸ 3 Ağustos 1920 tarihinde Canik Mebusu İjamdi Bey, meşgul mahallerden gelen ve “Muhasebe-i Hususiye”den maaş alanlara, genel bütçeden yardım edilmesine dair bir kanun teklifinde bulunmuştur. (TBMM.Z.C., D.I, C.3, s.410.)

⁵⁹ TBMM.Z.C., D.I, C.3, s.410; *Dişur*, 3:Textip, C.I, s.43; *Kanunin Mecmuası*, D.I, C.1, s.20.

öğretmenlerinin düzenli bir şekilde maaş alabilmeleri için idadî ve dâr-ül-muallimlerin doğrudan doğruya genel bütçeye bağlanması gerçeği vurgulanacaktır.⁶⁰

TBMM ve Maarif Vekâleti eğitimde ekonomik sorunları tartışıp, çözüm ararken İstanbul ve Anadolu'da öğretmen grevleri başlamıştı. 1920-1921 yıllarında yapılan grevlerin nedeni genel olarak zamanında ödenmeyen maaşlardı. Bazı illerin gelirleri savaş yüzünden iyice azalmış olduğundan, eğitim giderleri az toplanabiliyordu. Bazı yerlerde ise il gelirlerine tamamen işgâlciler el koymuşlardı. Anadolu'da ilk olarak Tokat'ta⁶¹ başlayan grevler kısa sürede Ankara ve diğer illere de yayılmış 4 Aralık 1920'de alınan kararla da dersler boykot edilerek, okullara gidilmemiştir.

İtilaf Devletlerinin işgali altında bulunan İstanbul'daki öğretmenlerin de ekonomik durumu çok kötüydü. Maarif Nezareti öğretmen maaşlarını zamanında vermiyordu. Bu sebeple İstanbul'daki öğretmenler de haklarını alma konusunda mücadele yolunu seçmiş ve daha Şubat 1920'de grevler başlatarak, birikmiş maaşlarının ödenmesini aksi halde görevlerine devam edemeyeceklerini bildirmişlerdi. Maaşları ödenmeyince de 1 Mart 1920 Pazartesi günü okullara gitmemişlerdi.⁶² Sıkıntılarını Muallimler Mecmuası'nda da dile getiren İstanbul öğretmenleri; ödenmesi gecikmiş maaşların bir haysiyet meselesi olduğunu, bir memur veya öğretmenin millete karşı borcunu ödemeye mecbur olduğunu, buna karşılık Hükümetin de maaşları vermesinin şerhî icabı olduğunu belirtmişlerdi. Fakat Maarif Nezareti'nin öğretmenlerin bu sıkıntılarını dikkate almaması ve İstanbul Hükümeti'nin menfî tutumu, onların TBMM'ne olan güvenlerini daha da artıracak ve bu konuda görüşlerini yine aynı dergide şu şekilde dile getireceklerdir: "Büyük Millet Meclisi'nde gecikmiş maaşların tanınmayacağı hakkında bir karar verilmiş olmaması, Meclisin bu konuya verdiği ehemmiyeti gösterir. Büyük Millet Meclisi'nin milletin muhtelif sınıfının ihtiyacı ve hukukunu düşündüğü gibi İstanbul memurlarının da vaziyetini nazarı itibara alacağını, hele muallimleri katıyen ihmal etmeyeceğini kuvvetle ümit ediyoruz."⁶³

Gerçekten de yokluklar içinde ve işgaller altında yürütülen eğitim çalışmaları içinde TBMM Hükümeti'nin çözmeye çalıştığı ve en fazla zorlandığı sorun öğretmen maaşları, özellikle de ilkökul öğretmenlerinin maaşlarını verebilmek olmuştur. Ankara'da ve Anadolu'nun diğer yerlerinde meydana gelen grevler ve çok sayıda okulun kapalı bulunması Meclis'te milletvekillerinin Maarif Vekâleti'ne yüklenmelerine sebep olmuş hatta Maarif Vekili Rıza Nur Bey'in istifası istenmiştir.⁶⁴ Bu meselenin çözümü için Meclis'te şu çözüm önerileri ortaya atılmıştır:

⁶⁰ TBMM.Z.C., D.1, C.3, s.582-583.

⁶¹ Maarif Vekili Rıza Nur Bey Meclis'te bu konuyla ilgili olarak yapmış olduğu konuşmada; öğretmenlerin maaş meselesinden dolayı sızlanmalarının yürek acısı olduğunu ve bunlar hakkında teşebbüste bulunduğunu belirtirken Tokat öğretmenlerinin dokuz aydan beri maaş almadıklarını bildirmiş ve durumu Maliye Vekâleti'ne bildirmesine rağmen bir sonuç alamadıklarını belirtmiştir. (TBMM.Z.C., D.1, C.6, s.203-204.)

⁶² Göldaş, *İstanbul İlkokul Öğretmenlerinin Grevi*, s.46-47.

⁶³ *Muallimler Mecmuası*, Sayı:5, 12 Kanunî sani 1339(Ocak 1923), s.79-84,88.

⁶⁴ TBMM.Z.C., D.1, C.6, s.214.

1. Hususi bütçeden maaş alan memurların her zaman grev yapabileceklerinden dolayı bunun önlenmesi için umumî bütçeye alınmaları gerektiği.
2. Maarif teşkilatındaki kişilerin işin ehli olmadıkları ve bu durumun da maarif işlerinin kötü gitmesine sebep olduğu⁶⁵.
3. Maaşların doğrudan doğruya Vekâlet bütçesinden verilmesinin gerekli olduğu⁶⁶.

Yukarıda belirtilen görüşlerin dışında, bazı mebuslar hala bu işin yine eskisi gibi halka bırakılmasını istiyorlardı ki bu fikir Meclis'te pek benimsenmeyecek ve Rıza Nur Bey de okulların halkın eline bırakılması halinde hepsinin kapanacağından korktuğunu, bunun için eğitimde halk ile hükümetin ortasının bulunması gerektiğini belirtmiştir.

Bu sorunun çözümüyle ilgili olarak yukarıda gördüğümüz gibi başlangıçta ilkokul öğretmenlerine de genel bütçeden maaş verilmesi uygun görülümüşse de Maliye Vekâleti'nin gerekli ödencği ayıramaması sebebiyle bu yapılamamıştı.⁶⁷ Bu sebeple Meclis'te uzun tartışmalardan sonra "Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-u Muvakkatı" (İlköğretim İçin Geçici Kanun)⁶⁸nün 15. maddesi olan "mesarif-i mecbure"de bazı değişiklikler yoluna gidilmiştir. Yapılan değişikliklerle halkın yükü biraz hafifletilmek istenirken, toplanan paranın uygun bir şekilde kullanılması için de önlemler alınmaya ve özellikle okulu olmayan köy ve kasabaların "mesarif-i mecbure" vermemesi konusuna açıklık getirilmeye çalışılmıştır.⁶⁹ Yine önceden vergileri hükümetin tahsildarları toplarken, yapılan değişiklikte özel muhasebelerden seçilmiş tahsildarlar veya muhtarlar vasıtasıyla toplanması kararlaştırılmıştı.⁷⁰ Meclis bu uzun çalışmalar sonunda öğretmenlerin

⁶⁵ TBMM.Z.C., D.1, C.6, s.214-219.

⁶⁶ TBMM.Z.C., D.1, C.2, s.89.

⁶⁷ Milli Mücadele'nin ilk yıllarından itibaren ilköğretimin en önemli sorununu teşkil eden öğretmenlerin "İdare-i Hususiye"ye bağlı olmaları her zaman gündemde kalmış, bazılarınca "Adem-i Merkeziyet" meselesi haline dahi getirilmiştir. 1948'e kadar ilköğretim giderleri ilkokul öğretmenlerinin maaşları il özel idareleri bütçelerinden karşılanmıştır. Bu da cılız bütçeleri ile bu çok önemli kamu hizmetinin giderlerinin gerçeği gibi karşılayamadığından okulların araç-gereçsiz, öğretmenlerin de sık sık aylarca maaşsız kalmalarına sebep olmuştur. Bu durum ancak 1948'de ilkokul öğretmenleri maaşlarının, ilköğretim giderlerinin devlet bütçesinden ödenmeye başlaması ile çözülecektir. (Başgöz, *Türkiye'nin Eğitim Çıkmaşı ve Atatürk*, s.60).

⁶⁸ 23 Eylül 1913 tarihinde çıkarılan ve Türkiye Cumhuriyeti'nde de uzun zaman bazı değişikliklerle yürürlükte kalan "Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-u Muvakkatı"nın bazı önemli maddeleri şunlardır:

1) İlköğretim zorunlu ve ücretsizdir.

2) İlköğretime ait okullar şunlardır; Anaokulları ve Sibyan Okulları, İlkokul, El İşleri ve Zanaat Okulları.

3) Her Kariye ve mahallenin bir Anaokulu olacaktır.

4) Okul kurmak için gereken arsaların bulunması, okul binasının yapılması, öğretmenlerin maaşı, okulun her türlü masrafının ve ders araçlarının temini dershanelerin ısıtılması ve aydınlatılması ve hademe ücretleri kariye ve mahalle abalisince karşılanacaktır.

Geniş bilgi için bkz. Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu*, Ankara, 1987, s.190-193. Başgöz, *Türkiye'nin Eğitim Çıkmaşı ve Atatürk*, s.44-45.

⁶⁹ TBMM.Z.C., D.1, C.28, s.140-141.

⁷⁰ TBMM.Z.C., D.1, C.28, s.149.

ekonomik sorunlarını çözmeye aşamasında çok önemli bir adım olan ve Maarif Vekili Safa Bey zamanında Meclis'e sunulan 326 sayılı ve 8 Nisan 1923 tarihli "İdare-i Vilâyet Kanunu" ile "Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkatinin Tadline Dair Kanun"u kabul etmiştir.⁷¹

Bu yeni düzenlemeye göre; "Beş yüz haneden aşağı kasaba ve köylerde mevcut ilkokulların masraf ve öğretmen maaşlarının % 35'i, beş yüz haneden bin haneye kadar olan kasaba ve şehirlerde % 50'si, daha büyük şehirlerde % 65'i mezkûr köy ve kasaba veya şehir halkı tarafından temin edilir."⁷² hükmü getirilmiştir. İlkokul öğretmenlerinin maaşlarının miktarı konusunda da şu madde kabul edilmiştir: "İlkokul öğretmenlerinin maaşları bu kanunun neşir tarihinden itibaren, altı yüz kuruştan başlar ve her iki senede yüz kuruş zam vermek suretiyle hizmet sürelerinin yirmi dokuzuncu senesi maaş miktarı yirmi bin kuruşa baliğ olur. Muallimlerin almış oldukları maaşlar cezaları olmadıkça hiçbir sebep ve bahane ile kesilemez."⁷³ Yine bu kanunla, erkek ve kız öğretmen okulları ile bütün ortaöğretim masraf ve öğretmen maaşları Eylül 1923'ten itibaren Maarif Vekâleti bütçesinden sağlanması kararlaştırılmıştır.⁷⁴

Milli Mücadele yıllarında Ankara'da Maarif Vekâleti'nin ayrı bir bütçesi yoktu. Savaş bitene kadar eğitim giderleri bütçeden alınan avanslarla karşılanmıştır. Bu şartlar içerisinde TBMM, eğitimdeki ekonomik sorunlar üzerinde, özellikle öğretmenlerin maaşları hususunda hassasiyetle durmuş, almış olduğu kararlar ve 1923'te yaptığı kanun değişikliğiyle öğretmenlere daha fazla maaş vermiş ve terfi imkânı sağlamaya çalışmış, maaş alamadığı için öğretmenlik mesleğinden uzaklaşmak zorunda kalmış olan öğretmenleri tekrar mesleğe kazandırmayı amaçlamıştır.

D. ÖĞRETMEN OKULLARI

Milli Mücadele Hareketinin başladığı günlerde diğer okullar gibi Öğretmen Okullarının durumu da pek iç açıcı değildi. Anadolu'da birçok dâr-ül-muallim, yukarıda söz edilen "İdare-i Hususiyeye-i Vilâyet Kanunu"na göre; bu okulların giderlerini karşılamakla görevli olan özel idarelerin yeterli vergiyi toplayamamaları sebebiyle kapatılmıştı. Hatta Ankara Dâr-ül-muallimini dahi kapatılmak zorunda kalınmıştı⁷⁵.

İşgal bölgelerinde ise durum daha kötüydü. Çünkü bu bölgelerde bulunan dâr-ül-muallimin (Erkek Öğretmen Okulu) ve dâr-ül-mualimâtının (Kız Öğretmen Okulu) büyük bir kısmı işgalciler tarafından kapatılmış ve bunlara ait binalar başka amaçlarla

⁷¹ *Düster*, 3. Tertip, IV, s.121-123.

⁷² *TBMM.Z.C.*, D.1, C.28, s.393-394.

⁷³ *TBMM.Z.C.*, D.1, C.28, s.395.

⁷⁴ *TBMM.Z.C.*, D.1, C.28, s.395; Nevzad Ayas, *Türkiye Cumhuriyeti, Milli Eğitim Kuruluşları ve Tarihçeleri*, Ankara, 1948, s.384-385. Kanun tasarılarının tam metni için bak. *TBMM.Z.C.*, D.1, C.28, s.393-395.

⁷⁵ *TBMM.Z.C.*, D.1, C.2, s.27. Yine taşradaki bazı öğretmen okulları da parasızlık yüzünden kapanmaktan kurtulamamıştı. Yozgat, Tokat ve Eskişehir Dâr-ül-muallimleri bu okullar arasındaydı. (Öztürk, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, s.40).

kullanılmaya başlanmıştı. İstanbul'daki öğretmen okulları da maddi ve manevi buhran yaşamaktan kurtulamamışlardı⁷⁶.

Bununla birlikte açık olan Öğretmen Okulları, Milli Mücadele süresince milli şuurun uyandırılması için yapılan toplantıların merkezi olmuşlardır. Örneğin; Trabzon'da dâr-ül-muallimîn öğrencülerinden bir alay kurularak, bunlar muhtemel çatışmalara karşı hazırlık yaparken ⁷⁷ Milli Mücadele döneminde önemli olaylara sahne olan Konya Dâr-ül-muallimîni binası, İtalyanlar Konya'yı işgal ettiklerinde, Vali Cemal Bey'in emri ile boşaltılarak İtalyan Kumandanlığına teslim edilmişti. İtalyanlar Mart 1920'de Konya'dan çekilince, okul tekrar kendi binasına kavuşmuş ve işgal acısını kendi bünyesinde tatmış için her fırsatta milli şuurun uyandırılmasında çaba sarf etmiştir⁷⁸.

TBMM'nin açılışını izleyen aylarda da öğretmen okullarının maddi sorunları ve kapatılmaları devam etmişti. Bu nedenle öğretmen okulları ile ilgili sorunlar Meclis'te uzun süre tartışılarak, sorunlara çözüm bulunmaya çalışılmıştır⁷⁹. Mecliste yapılan görüşmelerde mebuslar, genel olarak öğretmen okullarının içinde bulunduğu sıkıntıların sebebinin yürürlükte olan İdare-i Hususiye-i Vilayet Kanunu'ndan kaynaklandığı görüşünde birleşiyorlardı. Yukarıda da değinildiği gibi Meşrutiyet yıllarında çıkmış olan "Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-u Muvakkatı" ve "Vilâyetler Hususî Kanunu" mucibince vilâyetlerce kurulmuş olan Vilâyet Darülmualliminleri, İdare-i Hususiyelerce "Maarif Hissesi" olarak alınan vergilerin başka yerlere sarf edilip, okullara fazla bakılmamasından dolayı Darülmualliminlerin çektiği maddi sıkıntıdan başka yine İdare-i Hususiyelerce müdahaleler oluyor, bu sebeple de Vekâletin kabul ve temin ettiği müfredatla okullardaki tatbikat farklı oluyordu.⁸⁰ Birçok mebus sorunun çözümünü, öğretmen okullarının özel idareler elinden alınarak Maarif Vekâleti'ne bağlanmasında görüyorlardı⁸¹.

Bu arada Kütahya Mebusu Besim Atalay, 4 Eylül 1920'de "Dâr-ül-muallimlerin lağvına ve sultanilerin idadiye kalbine" dair bir kanun teklifini Meclise sunmuştur. Buna göre; sultaniler teşkilatlı idadilcer haline dönüştürülecek ve Anadolu'nun uygun bölgelerinde iki mükemmel sultanî ve dâr-ül-muallimîn tesis edilecekti. Mevcut öğretmen okullarının kapatılması ve idadi mezunlarının bir yıllık eğitimden geçirildikten sonra öğretmen olarak atanmasını öneren bu kanun teklifi, görüşmeler esnasında çoğu mebus tarafından olumlu karşılanmasına rağmen, kanunlaşamadı⁸².

Öğretmen okullarının Maarif Vekâletü'ne bağlanarak genel bütçeye dahil edilmesi konusu, 1921 yılı boyunca da önemini korumuştur. Çünkü bu yıl içinde de özel idarelerin maaş ve masraflarını karşılayamamasından dolayı birçok öğretmen okulu kapanmak

⁷⁶ Öztürk, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, s.41.

⁷⁷ Göldaş, *Milli Kurtuluş Savaşında Öğretmenler*, s.122.

⁷⁸ Caner Arabacı, *Milli Mücadele Dönemi Konya Öğretmenleri*, Konya, 1981, s.40-46.

⁷⁹ *TBMM.Z.C.*, D.1, C.2, s.27,307-310, C.4, s.359-360.

⁸⁰ H. Ali Koçer, "İlkokul Öğretmeninin Yetiştirilmesi (1923-1980)", *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, MEB Yay., İstanbul, 1983, s.571-589.

⁸¹ *TBMM.Z.C.*, D.1, C.2, s.88-89, 342-345, C.3, s.410.

⁸² *TBMM.Z.C.*, D.1, C.5, s.108-112,134.

zorunda kalmıştır. Ankara Dâr-ül-muallimâtı'nda dahi öğretmenler aylarca maaş alamamış ve bu durum gerçek mebuslar ve gerekse kamuoyunun tepkisine sebep olmuştur⁸³.

1922 yılında Maarif Vekâleti bütün vali ve mutasarrıflara bir genelge göndererek, öğretmen okullarında görev yapan öğretmenlerin maaşlarının düzenli ve kesintisiz olarak ödenmesini istemişti. Bu genelgenin amacı, Anadolu'nun pek çok yerinde özel idareden maaş alamadıkları için aileleri ile birlikte büyük sıkıntılar yaşayan öğretmen okulları öğretmenlerinin durumunu iyileştirmekti⁸⁴.

Nihayet bu sorun; İsmail Safa Bey'in vekilliği sırasında, Meclis'te yapılan uzun görüşmeler sonucunda öğretmen okullarının Maarif Vekâleti'ne bağlanarak genel bütçe içerisine alınmasını sağlayan "İdare-i Vilayet Kanunu" ile "Tedrisat-ı İptidaiye Kararnamesinin Tadiline Dair Kanun"un 8 Nisan 1923'te kabul edilmesiyle kesin çözüme kavuşturulmuştur. Bu kanuna göre; bütün kız ve erkek öğretmen okullarının maaş ve masrafları 1923 Eylül ayından itibaren Maarif Vekâleti bütçesinden ödenecek ve bu okullara ait bina vs., geçici olarak Maarif Vekâleti'ne devredilecekti⁸⁵. Bu kanun; öğretmen okullarının en önemli problemlerinden birini çözüme kavuşturarak, onları özel idarelerin elinde üvey evlat muamelesi görmekten ve buna bağlı olarak da tahsisat olmadığı gerekçesi ile sık sık kapatılmaktan kurtarmıştır. Aynı zamanda buralarda görevli öğretmenlerin aylarca maaş alamayıp aileleri ile birlikte sefil ve perişan olmalarına da son vermiştir. Böylesine önemli bir kanunun ülkenin bütün maddi ve manevi imkânlarını seferber ettiği bir bağımsızlık savaşının hemen ardından çıkarılmış olması, yeni Türk Devleti'nin nicelik ve nitelik olarak yeterli öğretmen yetiştirmenin gelecek için ne kadar önemli bir yatırım olduğunun bilincine vardığını göstermektedir⁸⁶.

1. TBMM döneminde öğretmen yetiştirme ve öğretmen okulları meselelerinde üzerinde en çok durulan konulardan birisi de mevcut çok sayıdaki her bakımdan niteliksiz öğretmen okulları yerine belli mıntukalarda modern ve büyük öğretmen okullarının açılması idi. Kâzım Karabekir Paşa⁸⁷'nin da içinde bulunduğu bir çok mebus her vilayette öğretmen okulları açmak yerine birkaç merkezde gelişmiş eğitim ve öğretim imkanlarına sahip yatılı öğretmen okullarının kurulması düşüncesinde birleşiyorlardı. Bu uygulamanın en büyük yararı çeşitli okullardaki öğretmen yetiştirme yöntemleri arasındaki farkların en aza indirilmesi olacaktır. "Dâr-ül-muallimîn Mıntukaları"nın kuruluşu, öğretmen okullarını belli bir mıntukada toplama fikri; 1921-1923 yılları arasında sürekli gündemde kalmış ve 1923 yılından itibaren de Maarif Vekâleti tarafından uygulanmaya başlanmıştır. Bu konuya oldukça büyük önem veren ve Meşrutiyet'in takip ettiği her vilayette bir öğretmen okulu fikrinden ayrılıp, bu şekilde zayıf, mali imkânı dar, terbiye ve eğitim heyceti noksan, talebesi az öğretmen okulu yerine, mükemmel, fakat sayısı az okulların kurulmasını

⁸³ Öztürk, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, s.42.

⁸⁴ Öztürk, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, s.52.

⁸⁵ TBMM.Z.C., D.1, C.28, s.515; *Düster*, 3. Tertip, C.IV, s.121-123.

⁸⁶ Öztürk, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, s.53.

⁸⁷ Kazım Karabekir Paşa Millî Mücadele dönemi ve sonrasında eğitim konusu ile yakından ilgilenmiştir. Bu konuda bakınız. Nuri Köstüklü, *Kâzım Karabekir ve İğitim*, Konya, 2001.

düşünen Mustafa Kemal Paşa⁸⁸, 1 Mart 1923'te TBMM'nde yaptığı Dördüncü toplanma yilını açış konuşmasında; Anadolu'nun on beş Dâr-ül-muallimîn muntikasına ayrıldığını açıklamış, Maarif Vekili İsmail Safa Bey de 8 Mart 1923 tarihli bir genelge ile bu konudaki hazırlıkları, ilgili makamlara duyurmuştur. Buna göre; Ankara, Konya, İzmir, Edirne, Bursa, Adana, Sivas, Erzurum, Trabzon ve Diyarbakır, genel bütçeye bağlı olarak açılacak öğretmen okulları için birer "muntika" olarak belirlenmiş, bunların altı veya yedisinde dârülmuaallimât açılacağı bildirilmiştir. "Dâr-ül-muallimîn ve Dâr-ül-muallimât muntikaları" kurulması projesi ikinci dönem başında kurulan Fethi Bey Hükümeti programında da yer almış ve 1923-1924 öğretim yılı başında uygulamaya konulmuştur⁸⁹.

Maarif Vekâleti Millî Mücadele yıllarında Anadolu'daki idare ve öğretmen kadrolarını kuvvetlendirmek için çaba göstermiş, daha 1921 yılı ortalarından itibaren bu kadrolara atamalar yapmağa başlamıştır. Öğretmen okullarına yapılan bu atamalar Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanmaya başladığı günlerden itibaren daha da yoğunlaşmıştır. Ayrıca Maarif Vekâleti mahalli idarelerle işbirliği yaparak öğretmen okullarının bina problemlerini de çözümeğe çalışmıştır. 1923 yılında öğretmen okullarına ait binaların içerisindekilerle birlikte Vekâlete devredilmesi de bu bakımdan önemli bir gelişme olmuştur. Yine Vekâlet; Millî Mücadelenin son günlerinde öğretmen okullarına bir miktar kitap göndererek, bu okulların mütevazı da olsa birer kitaplık sahibi olmasını istemiştir⁹⁰.

Bu dönemde gerçekleştirilen önemli girişimlerden birisi de Misak-ı Millî dışındaki Türk illerine öğretmen yetiştirmek olmuştur. Maarif Vekâleti buralardan gelen Türk Heyetlerinin en çok istedikleri şeylerden birinin eğitim uzmanı ve öğretmen olduğunu görererek buralardan gönderilecek öğrencileri öğretmen okullarında parasız yatılı olarak okutmağa karar vermişti. Buna paralel olarak 1921-1922 öğretim yılında otuz kadar Buharalı öğrenci Trabzon ve Kastamonu Dâr-ül-muallimînlerine kabul edilmişti. Bu öğrencilerin masraflarının bir kısmı mahalli idareler, diğer kısmı da Maarif Vekâleti tarafından karşılanmıştır⁹¹.

SONUÇ

Görüldüğü gibi, Türk milletinin varoluş mücadelesi yaptığı yıllarda dahi eğitim sorunları içerisinde öğretmenlerin durumu önemli ele alınmış ve öğretmenlerin sorunlarına çözüm aranmıştır.

Güçlü ve uygar bir devletin ancak sağlam bir millî eğitim politikası takip etmele mümkün olacağına inanan Mustafa Kemal ve I. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin

⁸⁸ Koçer, "İlkokul Öğretmeninin Yetiştirilmesi (1923-1980)", *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, MEB Yay., İstanbul, 1983, s.571-589.

⁸⁹ Öztürk, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, s.61. Ayrıca bak 7.C

⁹⁰ Öztürk, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, s.52.

⁹¹ Fakat Türkiye'de yetiştirilen öğretmenler vasıtasıyla Türk İlleri ile kurulan bu eğitim ve kültür köprüsü ileriki yıllarda bazı istisnalar dışında tamamıyla kopmuştur. (Öztürk, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, s.54-55.)

hemen hemen bütün üyeleri, öğretmenlerin sorunlarına ilgisiz kalmayarak, olanakların en kısıtlı olduğu bu dönemde dahi öğretmenlerin sorunlarına çözümler bulmak için gerekli girişimlerde bulunmaktan kaçınmamışlardır.

Her türlü yokluk içerisinde görevlerini büyük fedakârlıklarla yürüten öğretmenler, bir taraftan eğitim ve öğretim faaliyetlerini savaş yıllarında da yerine getirmeye çalışırken, diğer taraftan Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasında da büyük yararlılıklar göstermişlerdir. Özellikle; halkın teşkilatlanması, aydınlatılması ve bilinçlendirilmesinde öğretmenlerin ortaya koyduğu çaba ve fedakârlık takdire şayandır.

Hiç şüphesiz, bir ülkenin aydınlık bir geleceğe kavuşmasında öğretmenlerin rolü çok önemlidir. Bu nedenle, öğretmenlerin sorunlarına bir an önce eğilmek gerekmektedir. Onların iyi yetiştirilmesinden başlayarak, maddi ve manevi sorunlarının bu mesleğin onuruna yakışır bir şekilde çözümlenmesi ve toplum içerisinde daha saygın bir yer almaları için çok geç kalmadan ciddi adımlar atılması, çağdaş bir toplum olmamız açısından hayati önem taşımaktadır.

Teachers' Situation in Education Activities in The Period of Turkish Liberation War

ABSTRACT

Teachers are a part of education system and even the most important in dispensible part of this system. So, from the starting point of teachers' training, it is very important to deal with all materialistic and moral problems to find permanent solutions with regard to our society and nation.

In this study, in the period of national war in which our nation gave a great struggle to survive, the situation of the teachers in education activities were taken on and the roles of the teachers in this struggle were pointed out. It was emphasised that while teachers carrying out their jobs in all sorts of deprivations tried to fulfill education and teaching activities in war years on the one hand, they showed great usefullness in the achievement of National Struggle on the other. Because, the efforts and devotion, which the teachers made, are admirable in organising, enlightening or informing of people. In addition, in diffucult circumstances of that period, the decisions and efforts made by firstly M. Kemal Paşha and by all members of Turkish Grand National Assembly were expressed.

KEY WORDS:

Women teachers' training college

Teachers' training college

Teacher

Turkish Grand National Assembly

Mustafa Kemal Paşha